

Urgell a. 1072: «meum alaudem quod habeo in villa Sti. Stephani [‘St. Esteve del Pont’] vel in agracienciis eius; abet afi^o: I, Sto. Nazario; II: in *Benavarre*, III: in *Pujol Urgel*; IV: in Mola Guadmira» (*Cart. Tavèrnoles* 89, cf. p. 118). Josefina Soler l’identifica amb un «*Pla de les Forques*» (serrat darrere *Civitate*: Castellciutat),³ també dit Puig Redon, p. 8, ella anava guiada per Mn. P.Pujol. En Rafel de la Torre (també guiat per P.Pujol) el posa a l’esq. de la *Valira*, a damunt del Pla de les Forques, a. 866 alt. Encara en textos posteriors tenim la impressió d’un lloc concret (no pas d’una rodalia tornant-se comarca), així 1020: «--- *Orgello* Sancto Aziscllo, Ortonoves»; per l’ordre en què aquest doc. el cita sembla que *Urgello* sigui un lloc concret, prop de Castellciutat, que és a uns 8 k. de la Parròquia d’*Hortó* (= aquell *Ortonoves*?) i a 5 de Vilamitjana.

Ara bé es publiquen ara estudis seriosos dels numismàtics, que aporten una bona confirmació de les dades i supòsits que hem anat exposant. Particularment: 1) l’anàlisi de *Urgi* com Ur + *gi* sufix; 2) que *Urgi* és la forma bàsica i antiga del nom, d’on el diminutiu *Urg(i)ellum*, i 3) aquella *arce Urgi* no era hipòtesi sinó inscrita en monedes de l’Antiguitat o segles immediats.

Treballs concretats en un estudi extens, seriós, crític i ben documentat d’Ant. Pérez Almoguera (Univ. de Lleida). «Dos posibles *Cecas* del Pirineo oriental y la Ordenación --- Romana» (anex d’*Arch. Esp. Arq.* XIV, 1945, 225-232). S’hi recrea la situació i dates d’una seca emissora de moneda, el nom de la qual figura en gran nombre de monedes, en alfabet ibèric, en unes en la forma *arketur* (col. 227a, 228b, 229a i b) en altre és *arketurki* (22b). Aquestes monedes s’han trobat escampades en les restes de molts llocs: bastantes a Azaila (prov. Terol), altres a Àger (228a), ja més prop d’Urgell; però és clar que el lloc de les troballes no és prova, o és indicatiu ben vague, del lloc on s’encunyà la moneda; alguns erudits creien que al Sud, altres més al Nord (Martín Valls); Segre amunt (Untermann) i ara Pérez prova que és a la Seu d’Urgell, amb demostració plena i satisfactòria. Ell potser exagera l’antigor de part d’aquestes encunyacions (a prop de l’era cristiana?) per què no, més aviat al Baix Imperi? Això i el detall de l’anàlisi de la forma del nom (en el qual ell no entra) seran discutibles, però són punts secundaris: des del punt de vista lingüístic i etimològic, són segurs aquells tres punts.⁴

Vet aquí, doncs, a on seria el lloc que anomena Eginhard, *Annales* (a.792): «*Orgellis* est civitas in Pyrenaei montis jugo sita, cuius episcopus nomine Felix, natione Hispanus» (*Hist. Francorum* t. v, p.210). O sigui el savi famós Fèlix d’Urgell: «Episcopus *Urgelitanae sedis*» a. 788 (*Gallia Christ.* vi, 2); 814: *Urgellensis episcopus* (Villan., *Vi.Li.* x, 229). Sembla

que un bisbe d’*Urgellum* fou anomenat ja en el concili de Toledo de 527.

Aviat, però, s’havia anat ampliant l’abast del nom. S’havia començat aplicant-ho a la zona planera de la Ribera del Segre, fins allà on comença a estrenye’s, 7 o 8 k. riu avall, dient «el Pla d’Urgell»: 1094: in apendicio de *Sancto Trisi*, ab ipso Pla de *Urgele* (*BABL*, vi, 388), i ja també, més enllà tot seguit en donen indicis els docs. En un de 835 el concepte de *Urgello* pel seu context (*Cart. Tavèrnoles*, 28.26) ja sembla entendre’s que comprèn *Adraén*, nom d’un poble, 10 k. al Sud de La Seu. És que s’havia anat tornant la denominació d’un «pagus»: hom localitza un lloc, en un doc. de 995: «i n p a u o *Orgello*» (*BABL* vi, 350). I del context d’un de 1099 es dedueix que *Orgello* ja abraça àdhuc Coll de Nargó (*Cart. Tavèrnoles*, 111.10).

I així progressivament s’anà convertint en designació del territori més i més gran que el que els Comtes d’Urgell arribaven a dominar, i fins i tot del que maldaven per conquerir; amb avenços cada cop més ambiciosos, no sempre coronats per l’èxit: recordem el combat de M o l l e r u s s a, que costà la mort al Comte Ermengol que ha passat a la Història, amb aquest sobrenom.

El concepte popular l’estén avui, no sols fins a aqueixa zona de Tàrraga-Bellpuig-Mollerussa, sinó àdhuc fins a la partió d’aigües entre el Segre i el Francolí: de vegades s’ha dit «Borges d’Urgell» per a Les Borges Blanques; i un pagès dels Torms, interrogat sobre el país on ens trobàvem, contestà: «ací són *Les Garrigues*, cap a Les Borges ja és l’*uržel’ ab*» (1935, XII, 5.21).

Com que la missió de l’obra present no és historiar el detall històric i geogràfic dels noms —de les zones o tot altre—, sinó donar l’etimologia, i marcar, com a estaca, unes fites històriques, bastarà remetre al repertori documental que dóna d’aquest el vol. II de *Catalunya carolíngia* amb els seus índexs en les formes *Orjhel*, *Orjellus*, *Orgellitanus*, *Orgitanensis*, *Urgellitanensis*, *Urgeldiensis*: pp. VII, XX XXI, 247.23, 279.4, 281.5, 276-288, 289, 121, 47.1.

Un resultat d’aquesta vasta expansió del nom és que dins d’ell, la comarca que l’havia dut primerament, quedà postergada, com un integrant menor. D’on naixé el nom d’*Urgellet*, diminutiu, quan calia anomenar aquesta, amb clara distinció: així avui encara estan en curs, com equivalents, les denominacions *Alt Urgell* i *Urgellet*. Aquesta no fou solament popular, sinó obtenint també reconeixement administratiu. C.1251, escriu al Bisbe d’Urgell el seu ambaixador (i manegador d’afers) a Roma: «fo procurador lo degà d’*Urgele*» (P.Pujol, *DocVgUrg.* 16.53, p.27): era doncs un càrrec amb rang de degania, cf. les paraules «del feut de la *degania* e-l cabite de la *Sed*» (ibid. 23.7). 1284: «nos tramesès a dir què